

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADİ FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Aytəkin Məhərrəm qızı Bağirova¹

XÜLASƏ

Tədqiqatın məqsədi - Azərbaycanda qadın sahibkarlığın müasir vəziyyətinin inkişaf meyllərinin qiymətləndirilməsi

Tədqiqatın metodologiyası - tarixi təhlil, müqayisəli təhlil

Tədqiqatın tədbiqi əhəmiyyəti - tədqiqatın nəticələri müvafiq ixtisaslar üzrə tədris proqramlarında mühazirə vəsaiti kimi istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın nəticələri - Azərbaycanda qadın sahibkarlığının inkişafı və genişlənməsi məqsədilə konkret tədbirlər tövsiyə olunur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi - Azərbaycanda qadın sahibkarlığının inkişafının COVID-19 pandemiyası şəraitində xüsusiyyətləri aşkar olunub.

Açar sözlər: qadın sahibkarlığı, gender motivasiyası, stimullaşdırma, gender bərabərliyi, iqtisadi inkişaf.

Giriş. Müasir dövrdə Azərbaycanda qadınların sahibkarlıq fəaliyyəti geniş inkişaf etmişdir. Qadınlar sahibkarlıq sahəsində kişilərə nisbətən daha yaxşı təşkilatçılıq-ları, həssaslıqları, təşəbbüskarlıqları ilə fərqlənirlər. Lakin dünyadakı əhalinin yarısını qadınlar təşkil etsələr də, sahibkarlıq sahəsində kişilərlə eyni dərəcədə təmsil olunmurlar. Dünyada baş verən sürətli transformasiyalar qadının ənənəvi statusunu də dəyişdirir. Nəticədə qadınların ictimai və iqtisadi həyatda rolları getdikcə artmağa başlamış, ən böyük inqilabi çevriliş olaraq qadınlar sahibkarlıq fəaliyyətinə intensiv şəkildə cəlb edilmişdir. Ölkəmizdə sahibkarlıq sahəsində mövcud olan problemlərə baxmayaraq, bu gün sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan qadınların sayı getdikcə artmaqdadır. Bu artım da ölkəmiz üçün alternativ məşğulluq mənbəyidir və bu sahədə çalışan qadınların fəaliyyətləri nəzərəcarpacaq dərəcədə artır. Odur ki, iqtisadi həyatda qadınlarımız fəallığı və onların iqtisadi inkişafa təsiri məsələləri tədqiqatımızın əsas məqsədlərindən biridir. Eyni zamanda apardığımız elmi araşdırma bu prosesdə ümumi meyllərin aşkar olunmasını da qarşıda qoymuşdur.

Sahibkarların maliyyə resurslarına çıxışını təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş güzəştli mexanizmlərdən qadın sahibkarlar da yararlanırlar. *“Təkcə Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun vəsaiti hesabına 4300-ə yaxın qadın sahibkara 115 milyon manatdan çox kredit verilib”*[9]. Qadınların iqtisadi təşəbbüskarlığının artması, mikro, kiçik və orta biznesdə geniş təmsil olunması ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və məşğulluğun təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkədə fərdi sahibkarların 20 faizə yaxını qadınlar təşkil edir. Qadın sahibkarlığının inkişafı dövlət tərəfindən də daim dəstəklənir. Bu gün qadınlar kiçik və orta biznesdə öz güclərini göstərir. Bundan sonra qadınlarımız böyük biznes sahəsində öz bacarıqlarını nümayiş etdirməlidirlər. Qadınların ailə məsuliyyətlərinə üstünlük verməsi onlara sahibkarlıq sahəsində etimadın olmamasına gətirib çıxarmışdır. Lakin əksər insanlar qadınlara tətbiq olunan ailə qaygılarının məsuliyyətinin digər vəzifələrdən daha çox olduğundan xəbərdar deyillər. İşləyən kişi yalnız işi ilə maraqlanırsa, işləyən qadın eyni zamanda ailənin, uşaqların, evin qaygısını da çəkməli olurlar. İş həyatında müvəffəqiyyət əldə etmək üçün qadınlar iş balansını və şəxsi həyatı daha çox tarazlamalıdırlar. Bu balansın yaradılmasına güvənən, qərarlarının arxasında duran və şəxsi inkişafına əhəmiyyət verən

¹ Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Aqrarbiznes və İdarəetmə fakültəsi, Marketing kafedrası, baş müəllim Bağirova Aytəkin Məhərrəm qızı

qadınlar müvəffəqiyyət hədəflərinə asanlıqla çata bilirlər. Qadınlar kişilərə nisbətən daha güclü intuisiyaya və daha yüksək məsuliyyətə malikdirlər.

Məlum olduğu kimi, “Gender bərabərliyi, inkluziv artım, keyfiyyətli təhsil, ictimai, səhiyyə və ədliyyə sistemləri, ətraf mühitin mühafizəsi və insan kapitalının inkişafının sürətləndirilməsinə investisiyalar ölkə üzrə ümumi təhlilin müəyyən etdiyi məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması ucun başlıca vasitələrdir. Bu çərçivənin əsasında Azərbaycanın qoşulduğu sazişlərə əsasən üzərinə götürdüyü beynəlxalq öhdəliklərdən irəli gələn ilkin vəziyyət göstəriciləri dayanır. Bu ilkin vəziyyət göstəriciləri təsirlərin qiymətləndirilməsini də ehtiva edən monitorinq və qiymətləndirmə sisteminin köməyi ilə, məhsul və nəticələrin əldə olunmasındakı səmərəliliyi ölçməyə kömək edəcəkdir” [6].

İnkişaf yönümlü qadın sahibkarlığının qiymətləndirilməsi sistemi aşağıdakı 10 müddədən ibarətdir [10]:

1. Siyasi liderlik və koordinasiya;
2. Tənzimləmə məsələləri;
3. Qadın sahibkarlığının inkişafının təşviqi;
4. Sahibkarlıq təhsili və təliminə çıxış;
5. Kredit və maliyyə xidmətlərinə çıxış;
6. İnformasiya və biznesin inkişafı xidmətlərinə çıxış;
7. Qadın sahibkarlar üçün şəbəkə sistemləri;
8. Binalara giriş;
9. Bazarlara çıxış;
10. Qadın sahibkarlığının inkişafı üzrə tədqiqatlar.

Qeyd olunan müddəaları dəyərləndirdikdə onu vurğulaya bilərik ki, qadın sahibkarlığının formalaşması və inkişafı önündə ciddi addımlar vardır ki, onların bir qismi üzərində dayanmaq lazımdır. Belə ki, siyasi liderlik və koordinasiya ilə bağlı xüsusən də təşkilatlanmada ciddi problemlərin olduğunu görürük. Bundan başqa kredit təminatı ilə bağlı xüsusi güzəştlərin olmaması da qadın sahibkarlığının inkişafı üçün müəyyən əngəl ola bilər. Yəni, qiymətləndirmə apardıqda onu söyləmək lazımdır ki, ölkədə qadın sahibkarlığının inkişafı ilə bağlı müvafiq proqramların qəbul edilməsi və reallaşdırılması vacibdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, qadınların daha əhəmiyyətli uğurlar qazandıqları müxtəlif təcrübə sahələri vardır. Məsələn, qətiyyətə, risk etmək bacarığına, əzmkarlığa, “dəmir” məntiqə, mübarizə stereotiplərinə əsaslanan “kişi” biznesi “qadın” sahibkarlıq fəaliyyətindən daha güclü görünür. Əksinə, “qadın” sahibkarlığı emosionallığı, ünsiyyətçiliyi, əməkdaşlıq etmək, problemləri müzakirə etmək, dəqiqlik, təmkinlilik və nəzakətliliklə seçilir. Xüsusi tədqiqatlar bizə biznesin “kişi” və “qadın” üslublarını fərqləndirməyə imkan verir. Bütün üslub fərqlərinin əsasında cins fərqləri dayanır. Bildiyimiz kimi, kişilər və qadınlar arasındakı fizioloji fərq onların spesifik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Müxtəlif sahələrdə, o cümlədən biznesdə aktiv fəaliyyət göstərmək üçün rəqəmsal motivasiya, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq edilir. Bundan başqa bizim fikrimizcə qadın sahibkarlığı üçün xüsusi fəaliyyət sahələri də ön plana çıxır. Məsələn, yüngül sənaye sahələri, trikotaj, qida sektoru, gözəllik və ətriyyat sektorları üzrə qadın sahibkarlığının inkişafına xüsusi diqqətin ayrılması nəzərdə tutula bilər. Araşdırmalar göstərir ki, qeyd olunan sahələr üzrə qadın sahibkarların uğur qazanmaq şansları olduqca yüksəkdir. Bu baxımdan hesab edirik ki, qadın sahibkarlığının inkişafına sahəvi yanaşma da ortaya qoyula bilər.

Azərbaycanda qadınların kiçik və orta sahibkarlığını inkişaf etdirmək üçün innovasiya infrastrukturunu təkmilləşdirilmiş, yüksək texnologiyalar parkları, texnologiya transfer mərkəzləri yaradılmış, dövlət əhəmiyyətli elmi tədqiqat mərkəzləri formalaşdırılmışdır. İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları və xüsusilə mobil telefonlar, internet və kompüterlər qadın sahibkarlığının inkişafının sürətləndirilməsində mühüm rol oynayır. İKT qadın sahibkarlara xas olan maneələri aradan qaldırır. Azərbaycan hökuməti İKT

infrastrukturunun təkmilləşdirilməsilə bağlı layihələrə böyük sərmayə qoyur. Hüquqi və tənzimləyici bazanın yaradılması qadınların iqtisadi cəhətdən güclənməsinə səbəb olur. Qadın sahibkarların biznesə rəhbərliyi, onların siyasət dialoqunda təmsil olunması və iştirakı, texnologiyanın verdiyi imkanlardan səmərəli istifadə etməsi çox vacibdir.

Materiallar və metodlar. Məqalədə qadın sahibkarlığın respublikamızda inkişaf prosesi 2017-2021-ci illərdə tarixi ardıcılıq baxımından təhlil edilir və qiymətləndirilir. Göstərilən müddətdə ayrı-ayrı qadın sahibkarlığın subyektlərinin nümayəndələrinin biznesin miqyasına, digər gender nümayəndələrin sahibkarlıq fəaliyyətinin nəticələrinə görə müqayisəli təhlil üsulu istifadə edilmişdir.

Ölkədə 5 milyon iqtisadi fəal əhalinin 48,7 %-i və ya 2,5 milyonu qadın, 51,3 % və ya 2,6 milyon nəfəri kişilərdir. 2.1 milyon qeyri-fəal əhalinin 1,4 milyon nəfəri qadın (65,8 %), 733 min nəfəri isə kişidir (34,2 %). İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə qadınların orta aylıq əmək haqqı 335 manat, kişilərin 663 manatdır. İşsiz əhali arasında qadınların payı yüksək olsa da, işsizlik statusu alan kişilərin sayı çoxdur. İşsiz əhalinin yaş qrupları və cins üzrə bölgüsündə də qadınlar 42,6% təşkil etməklə kişilərdən (57,4%) geri qalır [3]. Qadın sahibkarlığın inkişafına Azərbaycan dövləti daim qayğı göstərir. Dövlət Komitəsi bu sahədə müxtəlif tədbirlər və layihələr həyata keçirməkdədir. Odur ki, son 7 ildə qadın sahibkarlarının sayı 3 dəfəyə qədər artmışdır. Qlobal çağırışlardan biri də kənd yerlərində yaşayan qadınların iqtisadi sahədə səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi və sosial həyatda iştiraklarının təmin edilməsidir [3]. Dövlət Komitəsi beynəlxalq və milli tərəfdaşları ilə və əlaqədar cavabdeh qurumlarla birgə əhalinin ¼ -ni təşkil edən bu təbəqənin maraqlarına xidmət edən layihələr həyata keçirməkdədir. Aparılan təhlillərin nəticələri və əmək bazarındakı mövcud fərqlər ölkədə qadın məşğulluğunun dəstəklənməsi üçün ilk növbədə onların peşə-ixtisas hazırlığının artırılması, qadın sahibkarlığının stimullaşdırılması, xüsusi ilə məktəbəqədər və günərzi qayğı mərkəzlərinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi, özəl şirkətlərdə genderə həssas mexanizmlərin yaradılmasını, o cümlədən seksual qısnamaya, ayrı-seçkiliyi əks etdirən iş elanlarına görə sanksiyaların müəyyən edilməsini nəzərdə tutan qanunverici təşəbbüsləri reallaşdırmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin verdiyi məlumata görə ölkə əhalisinin ümumi sayının 50 faizdən bir qədər artığını qadınlar təşkil edir. 2018-ci ildə 5039,1; 2021-ci ildə 5065,3 min nəfər olmuşdur[8]. Azərbaycan reallığını qiymətləndirdikdə aydın olur ki, qadın sahibkarlardan çoxu fərdi, kiçik və mikro tipli sahibkarlığa daha çox üstünlük verirlər. Yalnız az bir hissəsi hüquqi şəxs qismində orta və iri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olurlar.

Azərbaycanda qadın sahibkarları arasında 2020-ci ilə aparılan sorğudan aydın olur ki, onların 50 faizi xidmətlər (fitnes mərkəzləri, gözəllik salonları, atelyelər, təhsil mərkəzləri), 25 faizi istehsal (tekstil, geyim, ərzaq məhsulları, kosmetika) 24 faizi ticarətlə məşğuldur” [5]. Göründüyü kimi, fəaliyyət sahəsi olaraq Azərbaycanda qadınların meyil etdiyi ənənəvi sahələr vardır ki, onlara görə müəyyən genişləndirici fəaliyyət proqramları hazırlana bilər.

Azərbaycan dövləti cinsindən asılı olmayaraq bütün işçilərə eyni iş şəraiti və bərabər imkanlar yaratsa da əmək bazarındakı gender fərqləri hələ də qalmaqdadır. Bu aspektdə xüsusi olaraq vurğulanmalıdır ki, əmək bazarının tələbləri qeyd olunan problemin həllinə istiqamətlənməlidir. Şübhəsiz ki, əmək bazarı üzrə yaranan problemlərin ünvanı daha çox bazardan kənar fəaliyyət sferası hesab olunur. Xüsusən də peşə-təhsil müəssisələrində kadr hazırlığı prosesi dərinlən təhlil edilməli və qiymətləndirilməlidir. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən bu prosədə karyera mərkəzlərinin yaradılması və fəaliyyətlərinin genişləndirilməsi müsbət nəticə verə bilər. Bir sıra təhsil müəssisələrimizdə karyera mərkəzləri olsa da onların fəaliyyəti əmək bazarında yaranan problemin həlli istiqamətində hələ ki, yetərsizdir.

İqtisadiyyat Nazirliyi 2017-2020-ci illərdə qadın sahibkarlığına informasiya dəstəyinin artırmış, qadın biznes inkubatorları yaradılmış, eləcə də qadın sahibkarların assosiasiyalarını yaradılması (Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsilə birlikdə) təmin

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

edilmişdir. Bundan başqa milli innovasiya sistemi qadın sahibkarlığına müəyyən töhfənin verilməsi üçün təkmilləşdirilərək (İqt. Nazirliyi və Ədliyyə Nazirliyi ilə birlikdə) bu sahədə stimullaşdırıcı mexanizmlər nəzərdə tutuldu.

Cədvəl 1. 2020-ci ildə məşğulluq və işsizlik (sayı, min nəfər və cins üzrə bölgüsü, faizlə)

	Min nəfər		Cins bölgüsü	
	qadınlar	kişilər	qadınlar	kişilər
Məşğul əhalinin sayı	2351,5	2525,1	48,2	51,8
İşsiz əhalinin sayı ¹⁾	216,0	159,9	57,5	42,5
İqtisadi fəal əhalinin sayı	2567,5	2685,0	48,9	51,1
İşsizliyin səviyyəsi	8,4	6,0	x	x

Mənbə: Gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar AR Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi 2020-ci il üzrə məlumatı. Bakı, 2021, s.29

Əmək hüquqlarının həyata keçirilməsində bərabərliklə bağlı bir sıra problemlər hələ də qalmaqdadır. “2020-ci ildə ölkə üzrə iqtisadi fəal və məşğul əhalinin tərkibində kişilərin sayı qadınların sayına nisbətən bir qədər çox olmuşdur. İşsizliyin səviyyəsi qadınlar arasında 57,5 faiz, kişilər arasında 42,5 faiz olmuşdur. 2020-ci ildə iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə maddəli işçilərin orta aylıq nominal əməkhaqqı kişilər üçün 830,2 manat, qadınlar üçün 525,6 manat olmuşdur. 2019-cu ilə müqayisədə “2020-ci ildə qadınların orta aylıq nominal əmək haqqının kişilərin orta aylıq nominal əmək haqqına nisbəti 50,5-dən 63,3 faizə qalxmışdır. 01 aprel 2021-ci il tarixinə iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə fərdi sahibkarların cins bölgüsündə qadınların sayı isə 21,3 faiz, kişilərin sayı isə 78,7 % təşkil edib. Müxtəlif fəaliyyət növləri üzrə fərdi sahibkarların gender bölgüsündən məlum olur ki, təhsil sahəsi istisna olmaqla, bütün fəaliyyət sahələrində sahibkar kişilər üstünlük təşkil edir. 2020-ci ildə Komitənin beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə birgə icra etdiyi müxtəlif layihələr çərçivəsində məşğulluğuna dəstək verilmiş 107 qadın mikro sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamışdır. Qadınlar arasında özünüməşğulluğun və sahibkarlığın inkişafı istiqamətində digər qurumlar tərəfindən də tədbirlər həyata keçirilmişdir. 2020-ci il ərzində kənd təsərrüfatı təyinatlı layihələrin maliyyələşdirilməsi məqsədilə ümumilikdə 448 qadın sahibkara 6753,0 min manat, 6478 kişi sahibkara 86346,0 min manat məbləğində dövlət dəstəyi göstərilmişdir. İqtisadiyyat Nazirliyinin Sahibkarlığın İnkişafı Fondu tərəfindən 2020-ci il ərzində 74 qadın sahibkara 5,2 milyon manat güzəştli kredit verilmişdir” [4].

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Cədvəl 2. 2021-ci il aprelin 1-i vəziyyətinə statistik vahidlərin Dövlət reyestrində qeydiyyatda olan kişi və qadın fərdi sahibkarların say bölgüsü

İqtisadi və inzibati rayonlar	Cəmi	Kişilər	o cümlədən sahibkarlıq subyektlərinin ölçüsünə görə kateqoriyaları:				Qadınlar	o cümlədən sahibkarlıq subyektlərinin ölçüsünə görə kateqoriyaları:			
			iri	orta	kiçik	mikro		iri	orta	kiçik	Mikro
Azərbaycan Respublikası	1086982	855880	14	273	2895	852698	231102	0	24	409	230669
Bakı ş	303690	232640	7	128	1359	231146	71050	0	13	277	70760
Abşeron iqtisadi rayonu	58048	46230	3	28	227	45972	11818	0	5	24	11789
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	149711	112466	1	24	245	112196	37245	0	1	38	37206
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	69364	55138	0	7	135	54996	14226	0	0	11	14215
Lənkəran iqtisadi rayonu	105721	82898	0	18	196	82684	22823	0	2	21	22800
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	68450	54362	1	13	109	54239	14088	0	0	7	14081
Aran iqtisadi rayonu	233245	191839	2	42	457	191338	41406	0	3	25	41378
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	27971	23203	0	5	49	23149	4768	0	0	3	4765
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	2953	2368	0	1	12	2355	585	0	0	0	585
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	35353	29575	0	6	86	29483	5778	0	0	3	5775
Naxçıvan Muxtar Respublikası	32476	25161	0	1	20	25140	7315	0	0	0	7315

Mənbə: Gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar AR Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi 2020-ci il üzrə məlumatı. Bakı, 2021, s 31.

Müxtəlif fəaliyyət növləri üzrə fərdi sahibkarların gender bölgüsündən məlum olur ki, təhsil sahəsi istisna olmaqla, bütün fəaliyyət sahələrində sahibkar kişilər üstünlük təşkil edir.

Təhsil sahəsində 6742 nəfər qadın və 3731 nəfər kişi sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğuldur. Aşağıdakı cədvəldən göründüyü kimi, bütün fəaliyyət sahələri ilə müqayisədə qadınlar və kişilər kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahələri ilə məşğul olmağa daha çox üstünlük verirlər.

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Cədvəl 3. 2021-ci il yanvar ayının 1-i vəziyyətinə fəaliyyət növləri üzrə fərdi sahibkarların gender bölgüsü

Fəaliyyət növləri	Qadınlar		Kişilər	
	Sayı	faizlə	sayı	faizlə
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	81875	36,3	260107	31,1
Mədəncixarma sənayesi	53	0,0	983	0,1
Emal sənayesi	3912	1,7	19045	2,3
Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	5	0,0	68	0,0
Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və emalı	52	0,0	685	0,1
Tikinti	808	0,4	20498	2,5
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	47743	21,1	180999	21,6
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	2405	1,1	114426	13,7
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	6614	2,9	36357	4,3
İnformasiya və rabitə	2118	0,9	8557	1,0
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	1135	0,5	3091	0,4
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	4234	1,9	10525	1,3
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	7986	3,5	15504	1,9
İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	7327	3,2	14088	1,7
Təhsil	6742	3,0	3731	0,4
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	2410	1,1	4488	0,5
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	1788	0,8	12028	1,4
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	34457	15,3	77648	9,3
Ev təsərrüfatlarının fəaliyyəti; fərdi istehlak üçün ev təsərrüfatlarının istehsal etdiyi mal və xidmətlərə dair fəaliyyət	14194	6,3	53851	6,4
Cəmi	225858	100,0	836679	100,0

***Mənbə:** Gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar AR Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi 2020-ci il üzrə məlumatı. Bakı, 2021, s.32*

Cədvəldən məlumdur ki, qadınlar adı çəkilən sahələrdə azlıq təşkil edir. Bu da qadınlar arasında kiçik sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün çoxsaylı işlərin həyata keçirilməsini zəruri edir. 2020-ci ildə Komitənin beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə birgə icra etdiyi aşağıda göstərilən layihələr çərçivəsində məşğulluğuna dəstək verilmiş 107 qadın mikro sahibkarlıq fəaliyyətinə başlamışdır. Komitənin 2011-ci ildən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı ilə birgə həyata keçirdiyi “Azərbaycanda kənd və rayon yerlərində yaşayan qadınların iqtisadi və sosial həyatda iştirakının təşviqatı” adlı texniki yardım layihəsi çərçivəsində 2020-ci il ərzində 57 nəfər qadın sahibkarlığa başlamışdır.

01 aprel 2021-ci il tarixinə “iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə fərdi sahibkarların cins bölgüsündə qadınların sayı 21,3 faiz, kişilərin sayı isə 78,7 % təşkil edib. 01.05.2021-ci il tarixə vergi ödəyicilərinin (aktiv, dayandırılmış) (kişi və qadın) sayı barədə məlumat Ölkədə iri, orta, kiçik və mikro sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan 1086982 nəfərin 855880 nəfəri kişi və 231102 nəfəri qadındır. İri sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan 14 sahibkar arasında qadın yoxdur. Orta sahibkarlıq fəaliyyəti ilə 273 kişi və 24 qadın, kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə 2895 kişi və 409 qadın, mikro sahibkarlıq fəaliyyəti ilə 852698 kişi və 230669 qadın məşğul olur.” [7,s.30].

2022-ci ilin 1 yanvar tarixinə ölkəmizdə hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün qeydiyyatdan keçmiş “sahibkarların 21,4%-ni qadınlar təşkil edib. Sahibkar qadınların 30,5%-i Bakıda, 10,1%-i Lənkəran-Astara, 8,8%-i Qazax-Tovuz, qalanları isə digər iqtisadi rayonlarda qeydiyyatdan keçib. Qadın sahibkarların əsas hissəsi xidmət (52,4%), kənd təsərrüfatı (24%) və digər sahələrdə fəaliyyət göstərirlər” [7,s.30].

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan qadınlara ASAN xidmət çərçivəsində dəstək vermək üçün ABAD (Ailə Biznesinə Asan Dəstək) mərkəzləri yaradılıb. Qadın sahibkarlar ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafında fəal şəkildə edirlər. Bu aspektdə son illərdə ali təhsil müəssisələrində yeni yaradılan “Sosial iş” ixtisasının önəmini xüsusi ilə vurğulamaq lazımdır. Xüsusi ilə daha çox qız abituriyentlərinin bu ixtisasa maraq göstərməsi sosial-iqtisadi sferada qadınların məşğulluğunun artırılmasında ciddi irəliləyişə səbəb olacaqdır.

Azərbaycanda qadın sahibkarların üzləşdiyi əsas problemlər aşağıdakılardır [9]:

- bazar iqtisadiyyatında sahibkarlıq sahəsində bilik və təcrübənin olmaması;
- iş axtarışı və məşğulluğun passiv üsulları;
- qadınların ailədən və ərindən ənənəvi asılılığı;
- peşə təhsilinə təlim və yenidən hazırlığa gedən qadınların sayının az olması.”

Qadın sahibkarların fəaliyyətinə COVID-19 pandemiyası da təsir etmişdir. Dövlətin yardım etməsinə baxmayaraq bu sahədə müəyyən çətinliklər meydana çıxmışdır. 2020-ci ildə Azərbaycanın qadın sahibkarları arasında aparılan sorğu zamanı aydınlaşdırılmışdır ki, “qadın sahibkarların 91 faizi çətinliklərlə üzləşdiyini, 52 faizi sifarişlərin, satışların azaldığını, 45 faizi ticarət obyektlərinin bir qismini (və ya hamısını) bağlamaq məcburiyyətində qaldığını, 30 faizi mağazası və ya ofisinin bağlandığına baxmayaraq icarə haqqı ödədiyini, 17 faizi işçilərinin işə gələ bilmədiklərini, 15 faizi kreditləri vaxtında və tam ödəyə bilmədiyini, 7 faizi sənəd dövriyyəsinin pozulduğunu, 7 faiz əməkdaşlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinə nəzarət edə bilmədiyini, 6 faiz heç bir problemlə üzləşmədiyini” [5] bildirmişdir. Göründüyü kimi, qadın sahibkarların az qismi (6 faiz) istisna olmaqla əksəriyyəti pandemiya və karantin dövrünün yaratdığı çətinliklərlə üzləşmiş və bunlar da onların fəaliyyətinə mənfi təsir etmiş, hətta qadın sahibkarların bir qismi işçilərinə əmək haqqı belə ödəyə bilməmiş, iqtisadi inkişafdan geri qalmış, gəlirləri azalmışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 9 iyul tarixli 249 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Koronavirus (COVID-19) pandemiyasından zərər çəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin mövcud kredit portfeli üzrə kredit faizlərinin subsidiyalaşdırılması Qaydası”nda dəyişikliklər edilməklə minimum istehlak səbətinin tərkibində əsas ərzaq məhsullarının tədarükü və emalı, aqrar emal ilə məşğul olan mikro, kiçik və orta sahibkarlara banklar tərəfindən verilmiş kreditlər üzrə kredit faizlərinin subsidiyalaşdırılması mexanizminin tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. “Mexanizm üzrə minimum istehlak səbətinin tərkibində əsas ərzaq məhsullarının tədarükü və emalı, aqrar emal ilə məşğul olan mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə 2022-ci ildə verilən, müddəti və faiz dərəcəsindən asılı olmayaraq məbləği hər bir sahibkarlıq subyekti üzrə 3 milyon manatadək olan kreditlərin faizinin 10% bəndinə qədər hissəsi 12 ayadək subsidiyalaşdırılacaqdır.” [1]. Göründüyü kimi, dövlətin xüsusi ilə kiçik və orta tipli sahibkarlıq subyektləri üçün nəzərdə tutduğu yardım paketi bu sahədə tənəzzülün qarşısını

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

müəyyən mənada ala bilmişdir. Şübhəsiz ki, qadın sahibkarlığının geniş yayıldığı sahələr daha çox xidmət sektoru olduğuna görə pandemiyanın əsas təsiri məhz bu sektora dəymişdir. Lakin, 2022-ci ildən başlayaraq məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması qadın sahibkarlığının inkişafında yeni imkanlar açmışdır. Lakin, nəzərə almaq lazımdır ki, həm itirilmiş bazar imkanları, həm də rəqabət mühitinin zəifləməsi bu sahəyə dövlətin qayğısının davam etdirilməsini şərtləndirmişdir. Statistik göstəricilər son illərdə qadın sahibkarlarının sayının artmasını göstərsə də iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə onların bölgüsü qənaətbəxş deyildir. Ona görə də qadın sahibkarlığının sahəvi diversifikasiyası olmalıdır. Bu hal iqtisadiyyatda gender bərabərsizliyinin arşısını da müəyyən mənada alardı.

Yekun nəticə. Ümumən təhlil və qiymətləndirmələrdən belə nəticə çıxdı ki, Azərbaycanda qadın sahibkarlığının inkişafı üçün müəyyən iqtisadi şəraitlər yaradılmış, fəaliyyətin genişləndirilməsi üçün hüquqi baza formalaşmışdır. Yaradılmış olan sosial-iqtisadi və hüquqi mühitə baxmayaraq qadın sahibkarlığının inkişaf tempi müasir dövrün tələblərinə tam olaraq cavab verdiyini söyləmək olmur. Belə ki, iqtisadiyyatın bir sıra əhəmiyyətli sahələrində kişilərin bu aspektdə mütləq üstünlüyü hələdə davam etməkdədir. Qadınlar daha çox təhsil, yeyinti, gözəllik və ətriyyat sektorları üzrə ixtisaslaşmışdır. Lakin, bu sektorda rəqabət mübarizəsində kişilərin ciddi mövqe nümayiş etdirdiyini də görürük. Bundan başqa ölkədə qadın sahibkarlığının inkişafı ilə bağlı maneələri təkcə iqtisadi aspektdən dəyərləndirmək doğru olmazdı. Belə ki, təhlil və qiymətləndirmə göstərdi ki, qadın sahibkarlığının inkişafına maneə yaradan sosial, ailə, mədəni, dini və adət-ənənələrin bir amil kimi təsirləri də olduqca böyükdür. Qeyd olunanları ümumiləşdirsək hesab edirik ki, Azərbaycanda qadın sahibkarlığının inkişafı və genişlənməsi üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğundur. Onlara aşağıdakıları aid edə bilərik:

- Qadın sahibkarlığının inkişafı baxımından onun sosial effektini əsaslandırmaq üçün cəmiyyət miqyasında marifləndirmə işləri görülməlidir (qadınların iqtisadiyyat quruculuğunda rolu əsaslandırılmalıdır).
- İqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə qadın sahibkarlığının inkişafı baxımından dövlətin stimullaşdırıcı tədbirləri artırılmalıdır.
- Qadın sahibkarlığının inkişafı üzrə karyera mərkəzlərinin fəaliyyəti gücləndirilməlidir. Şübhəsiz ki, biznes inkubatorların rolunu xüsusi ilə qeyd etmək lazımdır.
- Qadın sahibkarlığının inkişafı və genişləndirilməsi baxımından müvafiq maliyyə-kredit sistemi üzrə güzəştlər nəzərdə tutula bilər. Bu həm özünü məşğulluq baxımından, həm də yeni biznes qurulması baxımından vacibdir. Əsas diqqət dotasiyaların verilməsi, güzəştli kredit sisteminin təkmilləşdirilməsi və sığorta sisteminin tətbiqinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilə bilər.
- Beynəlxalq təcrübələrin öyrənilib tətbiq edilməsi baxımından inkişaf etmiş ölkələrə qadın sahibkarlarının göndərilməsi, bu aspektdə müvafiq tədbirlərin görülməsi müsbət nəticə verə bilər. Bu addım islahatların ilk illərində ölkədə geniş keçirilirdi.
- Peşə hazırlığı sistemi üzrə tədbirləri gücləndirmək, qadınların əhəmiyyətli üstünlük verdikləri peşə vərdisləri üzrə ixtisasartırma mərkəzlərinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi qadın sahibkarlığının iqtisadi marifləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli ola bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Anti-inflyasiya tədbirləri çərçivəsində sahibkarlığa yeni dəstək mexanizmi// Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi Sahibkarlığın İnkişafı Fondu. 07.04.2022-<http://edf.gov.az/>

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2. Azərbaycan qadın sahibkarlığının inkişafına dair arayış// <https://www.economy.gov.az/images/pdf/qadin-sahibkarligi.pdf>
3. Azərbaycan Respublikası Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin (AQUDK) sədrinin Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 30 dekabr 2020-ci il tarixli iclasında çıxışı. Ailə-qadın-hesabatı// <https://meclis.gov.az/documents/Aile-qadin-hesabat-2019.pdf>
4. Azərbaycan Respublikası Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin sədrinin Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 27 dekabr 2021-ci il tarixli iclasında çıxışı// <https://meclis.gov.az/documents/27.12.2021.pdf>
5. Azərbaycanda qadın sahibkarlığının sorğusu// - https://www.visa.com.az/content/dam/VCOM/regional/cemea/azerbaijan/run-your-business/shes-next/She_s%20Next%20Empowered%20by%20Visa%20Research%20in%20Azerbaijan%202021_AZE.pdf
6. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Azərbaycan arasında dayanıqlı inkişaf üzrə əməkdaşlığa dair çərçivə sənədi. 2021-2025-ci illər// <https://azerbaijan.un.org/az/download/70528/128784>
7. Gender bərabərliyinin təmin edilməsi ilə əlaqədar AR Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi 2020-ci il üzrə məlumatı. Bakı, 2021, 55 s.
8. Əhalinin sayı və təbii hərəkəti. min nəfər.// Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi// <https://www.stat.gov.az/source/gender/>
9. Панахалиева М. О., Ахмедова Г. С. Развитие женского предпринимательства в Азербайджане: опыт, возможности, достижения и проблемы// Scientific Collection «Interconf» № 50. - <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/11381>
10. Система оценки женского предпринимательства, ориентированного на рост/ - https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/publication/wcms_312705.pdf

ANALYSIS OF ECONOMIC ACTIVITY OF WOMEN ENTREPRENEURS IN AZERBAIJAN

SUMMARY

The purpose of the research - Assessment of development trends of the current state of women's entrepreneurship in Azerbaijan

The methodology of the research - historical analysis, comparative analysis

The practical importance of the research - The results of the research can be used as a lecture material in the curricula of relevant specialties

The results of the research - Specific measures are recommended for the development and expansion of women's entrepreneurship in Azerbaijan

The scientific novelty of research - Features of the development of women's entrepreneurship in Azerbaijan in the context of the COVID-19 pandemic have been revealed

Keywords: women's entrepreneurship, gender motivation, incentives, gender equality, economic development.

АНАЛИЗ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЖЕНЩИН-ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Цель исследования - Оценка тенденций развития современного состояния женского предпринимательства в Азербайджане

AZƏRBAYCANDA QADIN SAHİBKARLARIN İQTİSADI FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Методология исследования - исторический анализ, сравнительный анализ

Важность исследовательского приложения - Результаты исследования могут быть использованы в качестве лекционного материала в учебных планах соответствующих специальностей.

Результаты исследования - Рекомендуются конкретные меры по развитию и расширению женского предпринимательства в Азербайджане

Научная новизна исследования - Выявлены особенности развития женского предпринимательства в Азербайджане в условиях пандемии COVID-19

Ключевые слова: женское предпринимательство, гендерная мотивация, стимулы, гендерное равенство, экономическое развитие.